

Perikelen van het uit- en thuisfront

Problemen die zich in volkenkundige musea kunnen voordoen bij uitbreiding van collecties door middel van verzamelreizen

Rita Bolland

Deze ondertitel slaat op enkele voorvallen die aangeven dat het vaak niet meevalt voor een conservator - op reis in een niet-westers land (het uitfront) - kleding te verzamelen. En dat het evenmin van een leien dakje gaat als de pas verkregen kleding in het Tropenmuseum in Amsterdam (het thuisfront) in de collectie moet worden opgenomen of op een tentoonstelling moet worden gebruikt.

Bij kleding moet U niet alleen denken aan genaaide kledingstukken zoals japonnen, jassen, broeken, enz. Integendeel, een kledingstuk in de tropen en subtropen bestaat vaak uit een grote rechthoekige of vierkante lap die om het lichaam wordt gedrapeerd, of tot een hoofdbedekking wordt gevouwen.

Bijvoorbeeld: de hoofdtooi die door de kotomissie, de creoolse vrouw uit Suriname, wordt gedragen bestaat uit een grote rechthoekige lap katoen die, stijf gesteven, door haar tot een muts wordt gevouwen. De kotomissie bezit een heel stel van die hoofddoeken. Het bezit ervan is haar trots en glorie. Ze bewaart ze op een bepaalde manier gevouwen tot een klein rechthoekig pakje.

De nauwe gebatikte wikkelrok van de Javaanse vrouw is een lange rechthoekige lap katoen. Ook zij vouwt haar batiks op tot een klein pakje.

Wat doe je nu als conservatrice textilia, als je zulke pakjes in de verzameling krijgt? Het is kiezen tussen twee mogelijkheden

1. de doeken laten in de gevouwen staat zoals dat in het land van herkomst hoort.

De doek kan dan echter niet goed beschreven worden. Materiaal, maten en versiering kunnen op deze manier niet goed bepaald worden. Bovendien zal de stof op de vouwen veel te lijden hebben, dus sneller slijten. En een katoenen doek in stijf gesteven toestand bewaren is ook niet aan te bevelen.

2. het pakketje uit elkaar halen. Het voordeel is: de doek kan goed gedocumenteerd worden; hij kan opgerold of luchtig en zo groot mogelijk opgevouwen, worden opgeborgen. Misschien is het zelfs goed om de stijfjes eruit te spoelen. De vouwen verdwijnen dan echter, zodat de oorspronkelijke vouwijze niet meer is na te gaan. Dit nadeel kan voor een deel worden opgeheven door de opgevouwen doek te fotograferen

en bij het uit elkaar halen van het pakketje deze vouwwijze te noteren en in de documentatie vast te leggen.

Als er meerdere opgevouwen hoofddoeken uit Suriname of gebatikte kains¹⁾ uit Java in de collectie worden opgenomen, bestaat een tussenweg. Eén pakketje wordt zo gelaten, de andere worden, na te zijn gefotografeerd, losgemaakt en de vouwwijze wordt genoteerd.

Voor de tentoonstelling "Ambacht en Handel in een Arabische Wereld" in 1969/70 in het Tropenmuseum maakten twee stafleden een kleine verzamelreis door Marokko. Het museum bezat reeds een goede collectie over verschillende ambachten. Hierdoor kon, voor men op reis ging, de opzet van de tentoonstelling vrij nauwkeurig worden vastgesteld. Men wist dus ook precies wat voor aanvulling er nog moest komen. Dat was onder andere kleding voor de poppen in verschillende werkplaatsjes zoals voor de schoenmaker, wever, pottenbakker, vrouw aan een borduurraam enz. De expeditie, het uitfront, kocht de kleding op markten in Fez en Marrakech. Het was spiksplinter-nieuwe kleding, dus totaal ongeschikt voor een schrijnwerker of touwslager aan zijn arbeid. Die kleren moesten oud gemaakt worden. Veel tijd had het thuisfront daar niet voor. De enige mogelijkheid was de mannenhemden en -broeken flink te wassen in een wasserette (in die tijd, 1969, waren die er nog volop). De kleding werd meegenomen naar de wasserette op het Dapperplein, waar ze de grootste nieuwigheid wat verloor. De wijde mannenbroeken met hun laag hangend kruis hebben bij de andere dames in de wasserette heel wat hilariteit veroorzaakt.

In Noord-Afrika wordt ook heel wat tweedehandskleding gedragen die uit West-Europa afkomstig is. Die kledingstukken nam de expeditie niet mee uit Marokko. Het Waterlooplein was veel dichterbij; daar werd gevonden wat nodig was. Deze afdankertjes van onze welvaartsstaat werden niet in de museumcollectie opgenomen. Ze behoren tot de groep van zogenaamde rekvisieten. Dat zijn hedendaagse voorwerpen, die speciaal worden gekocht voor direct gebruik in het museum of op een tijdelijke tentoonstelling.

Bovengenoemde tweedehandse kledingstukken vormen echter slechts een klein deel van onze rekvisieten. Het grootste deel van deze voorwerpen werd in de tropische landen zelf gekocht. Ze doen veelal dienst als achtergrond of vulling. U vindt ze bijvoorbeeld in de winkeltjes in de soukh op de afdeling Islamitisch Cultuurbezit en op de markt op de Afrika-afdeling, zoals blikken verpakkingsmateriaal, colaflessen, lucifersdoosjes, haarkammetjes, lapjes stof, mandenwerk, enz. Van deze groep wordt één voorbeeld in de collectie opgenomen, de rest is rekvisiet.

Ze liggen vaak tamelijk onbeschermd in de museumuitstalling. Vernielen of stelen geeft wel een gat in het tentoongestelde, maar geen leemte in onze collectie.

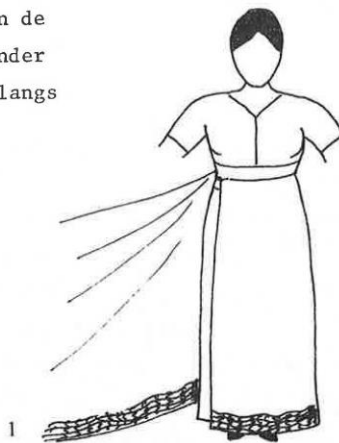
In 1967/68 werd door twee stafleden een studie-verzamelseis van 8 maanden door heel India gemaakt. Doel was de India-collectie op te bouwen en van het meegebrachte materiaal (voorwerpen, foto's, film, geluid, muziek, informatie) een grote India-tentoonstelling te houden. Ook bij deze reis wist men van te voren vrij nauwkeurig wat men wilde verkrijgen, onder andere kleding uit verschillende delen van India, waarmee poppen op de tentoonstelling zouden worden aangekleed. Hier deed zich een grote moeilijkheid voor bij de aankoop van de vrouwenblouse die bij de sari hoort. Deze blouse of choli wordt namelijk niet in confectie gemaakt, althans toen niet. De vrouw naait de choli zelf, of laat hem door de kleermaker maken. Maar toen er bij een kleermaker in Ranchi (in de deelstaat Bihar ten westen van Calcutta) choli's besteld werden, stond de arme man met de handen in het haar. Want er was geen vrouw waar hij de maat aan kon nemen. In zijn winkel-werkplaats stonden slechts twee mannen uit een ver westers land met hun mannelijke Indiase tolk en gids. Hoewel de kleermaker reeds vele choli's genaaid had in zijn leven kon hij het toch echt niet uit het hoofd. Hij had een vrouw nodig om de maat aan te nemen! Daar stond de museum-expeditie...! Gelukkig bracht de gids uitkomst. Hij zou zijn zuster vragen om als model te dienen. Zo lukte het toch om twee choli's mee naar Amsterdam te nemen, een heel eenvoudige en eentje van een wat mooiere stof en meer aangesloten snit. De expeditie-leden vertrouwden erop dat het thuisfront met deze choli's als voorbeeld, van de meegebrachte lapjes stof de andere blouses die nodig waren, zou kunnen naaien. Hun vertrouwen werd niet beschaamd.

Dezelfde moeilijkheid ondervond een conservator die 3 jaar geleden met vakantie in Indonesië was en aan wie ik gevraagd had een moderne kabaja, de Javaanse vrouwenblouse mee te nemen. Ook een kabaja was niet als confectiekledingstuk te koop en ook hier had de kleermaker iemand nodig om de maat aan te kunnen nemen. Gelukkig reisde deze conservator met zijn gezin. De jongste, slanke dochter, liet zich de kabaja aanmeten. Toch moest het thuisfront nog enkele figuurnaden wat meer innemen en de mouwen verkorten voordat de kabaja paste op de Javaanse pop die nu in de textielafdeling staat.

Bij kledingstukken die uit grote omgedrapeerde doeken bestaan komen deze moeilijkheden niet voor. Maar hier kunnen zich weer andere problemen voordoen. Bij de sari's die de India-expeditie van 1967/68 meebracht was ook een sari van een Parsi-vrouw uit Bombay²⁾. Zij draagt haar sari op een bijzondere manier werd mij verteld. Het was de twee stafleden gedemonstreerd, 's avonds laat na een lange en vermoeiende dag. Het was te donker om foto's te nemen en er was geen tijd om aantekeningen te maken. Morgen zouden ze het wel opschrijven. Maar helaas, de volgende ochtend wist het uitfront zich alleen nog maar te herinneren dat de gekleurde rand van de Parsi-sari andersom liep dan bij de gebruikelijke dracht. Met deze aanwijzing moest het thuisfront het doen. Nergens was een duidelijke afbeelding te bemachtigen van een Parsi-dame in sari. Ten einde raad is de pop toen maar aangekleed met de sari 'andersom dan de gebruikelijke dracht' en zo op de tentoonstelling gezet. In zo wijd mogelijke kring is toen bekend gemaakt dat de sari niet goed zat en dat gehoopt werd dat er een bezoekerster zou komen die verontwaardigd zou uitroepen dat dat helemaal fout was! Aan deze bezoekerster zou dan gevraagd worden hoe het dan wel moest. Na enkele weken kwam er gelukkig een Indiase dame die wist hoe de Parsi-sari gedragen werd. De rest van de tijd heeft de Parsipop op de tentoonstelling correct gekleed gestaan. En de draagwijze is natuurlijk in de documentatie vastgelegd.

De gewone sari is een rechthoekige lap van 5 - 7 meter lang en ongeveer één tot één meter dertig breed. Bij de sari horen een nauwsluitende blouse die vaak het middenrif onbedekt laat en een lange onderrok met enige ruimte vastgezet aan een tailleband. De wijze van omdoen gaat als volgt:

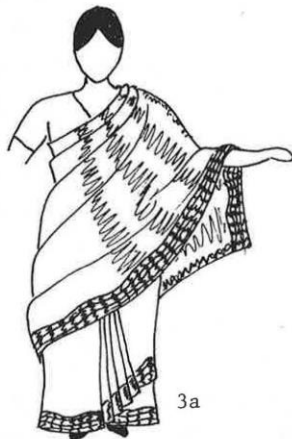
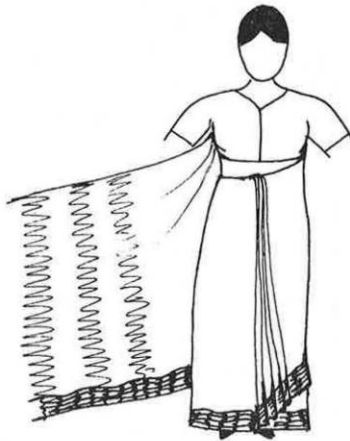
de sari wordt met een hoekpunt rechts opzij vastgestopt achter de band van de onderrok. De doek gaat voorlangs, onder de linkerarm door en achter de rug langs weer naar voren, zie tekening 1.

middenvoor worden in de doek platte plooien gelegd die in de band van de onderrok worden vastgestopt. Het restant van de doek gaat onder de linkerarm door, achter de rug langs en onder de rechteroksel door weer naar voren, zie tekening 2.

het laatste stuk van de sari (meestal extra versierd) gaat schuin over de borst naar links en wordt over de linkerschouder en -arm gedrapeerd, zie tekening 3a.

het versierde eindstuk hangt langs de rug, zie tekening 3b.

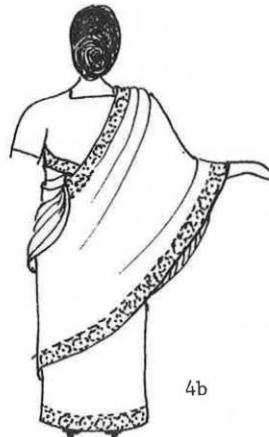

De sari van de Parsi-vrouw is minder lang en heeft alleen langs de zelfkanten een smalle versierde rand. Het begin is, zoals aangegeven bij de tekeningen 1 en 2.

Na het leggen en vaststoppen van de platte plooien gaat de doek onder de linkerarm door, schuin achter de rug langs en komt over de rechterschouder en -arm naar voren. Het eindstuk van de sari gaat schuin over de borst naar links en met één punt onder de linkerarm door naar achteren, zie tekening 4a.

de punt van de sari is (onder het stuk doek dat de rug bedekt) zover mogelijk naar rechts vastgestoken tussen de band van de onderrok, tekening 4b.

Op de tentoonstelling in het Tropenmuseum over Thailand in 1972 moest een Buddhistische monnik in zijn gele omslagdoek komen te staan. De conservator die naar Thailand ging om voorwerpen te verzamelen, te fotograferen en te filmen kreeg het dringende verzoek, om niet te zeggen de dringende opdracht, mee om te weten te komen hoe die doek omgedaan werd. Deze conservator had geluk. Hij vond een jonge novice bereid om een demonstratie te geven van de twee manieren waarop de grote doek gedragen kan worden. Bij de ene methode is de linkerarm bedekt en de rechterarm vrij. Bij de andere wijze van omdoen zijn beide armen bedekt. Het uitfront schoot er twee en een halve film op vol.

Nu moet U niet denken dat het thuisfront daarmee alle gegevens op een presenteerblaadje kreeg aangeboden. De meegebrachte foto's worden door medewerkers van het fotobureau van het Tropeninstituut ontwikkeld en afgedrukt, nadat de filmrolletjes door hen waren genummerd. Maar die nummering klopt absoluut niet met de chronologische volgorde waarin de films werden opgenomen. Het was dan ook nog een hele uitzoekertje om de drie groepen foto's (in het totaal 26 stuks) over het omdoen van de Thaische-monnikskleding, in de juiste volgorde aan elkaar te passen tot twee complete series, één van 10 foto's en één van 12 plus 4 foto's.

De omslagdoek van de monnik uit Thailand is ongeveer 2.60 x 1.80 m. groot. Onder de doek draagt de monnik een hemd en een rok. Het hemd bedekt alleen de linkerschouder. De rok bestaat uit een rechthoekige lap die met plooiën om heupen en benen wordt gewikkeld en met een gordel of band om het middel wordt vastgehouden.

Foto 1: de omslagdoek wordt met de lange zijde achterlangs de schouders gelegd. De twee eindstukken worden over een lengte van ongeveer 40 centimeter tegen elkaar gelegd.

Foto 2: dit dubbele stuk stof wordt tegen de borst tot een stevige rol gedraaid, gaande van rechts naar links.

Foto 3: de linkerhand neemt de punt van de rol vast en laat die niet meer los. De koker die op deze wijze is gevormd, moet zó breed zijn, dat de monnik zijn linkerarm, met de hand die de rol vasthoudt, schuin naar boven kan uitstrekken.

Foto 4: de rechterhand heeft de rol met enige moeite over de linker-schouder en -arm naar achteren geschoven. De linkerhand houdt nog steeds de punt van de rol vast.

Foto 5: de omslagdoek kan op twee manieren gedragen worden. Ten eerste, de doek bedekt de rechterschouder en -arm zoals op deze foto. Ten tweede, de doek loopt vanaf de rug onder de rechteroksel naar de borst. Omdat bij het hemd het rechterschouderstuk ontbreekt heeft de monnik bij deze wijze van omdoen een blote rechterarm en -schouder. De linkerarm is altijd geheel bedekt door de opgerolde doek en de rolpunt moet steeds vastgehouden worden, of vastgeklemd tussen onderarm en lichaam zoals op foto 5 te zien is.

Hiermee wil ik dan dit relaas besluiten over enkele perikelen en over de samenwerking van het uit- en thuisfront van het Tropenmuseum te Amsterdam.

noot 1: Een gebatikte kain is een rechthoekige katoenen doek (ongeveer 2.50 m. lang en 1.10 m. breed), versierd in de batik-techniek. Hij wordt om de heupen en benen gewikkeld tot een nauwe kokerrok en met een band of riem om het middel vastgezet. Op Java zowel door vrouwen als mannen gedragen.

noot 2: De Parsi's zijn volgelingen van Zarathoestra. Ze stonden omstreeks 650 AD in Perzië aan zware vervolgingen bloot. Velen vluchtten naar India, waar de heerser van Gujarat als hun beschermer optrad. Zij noemden zich Parsi's naar hun land van herkomst. Er leven nu ongeveer 200.000 Parsi's in India, overwegend in Bombay; velen zijn zakenlieden.